

AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG 3353/2017. (XII. 22.) AB HATÁROZATA

bírói ítélet megsemmisítéséről

Az Alkotmánybíróság teljes ülése alkotmányjogi panasz tárgyában – *dr. Czine Ágnes, dr. Dienes-Oehm Egon, dr. Hörcherné dr. Marosi Ildikó és dr. Stumpf István alkotmánybírók* különvéleményével – meghozta a következő

h a t á r o z a t o t:

Az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy a Kúria Kfv.II.37.131/2016/5. számú végzésével kijavított Kfv. II.37.131/2016/4. számú ítélete, a Kecskeméti Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság 4.K.27.366/2015/6. számú ítélete, valamint a BM Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság 57-2/2014/VH. számú határozata és az Alsó-Tisza-vidéki Környezetvédelmi és Természetvédelmi Főfelügyelőség 24217-65-2/2014. számú határozata – az Alaptörvény XXIV. cikk (1) bekezdésébe foglalt tisztességes hatósági eljáráshoz való jog sérelme miatt – alap-törvény-ellenes, ezért azokat megsemmisíti.

I n d o k o l á s

I.

- [1] 1. Az indítványozó gazdasági társaság jogi képviselője útján (dr. Miklós György jogtanácsos) az Alkotmánybí-róságról szóló 2011. évi CLI. törvény (a továbbiakban: Abtv.) 27. §-a szerinti alkotmányjogi panaszt nyújtott be az Alkotmánybírósághoz, melyben kérte a Kúria Kfv.II.37.131/2016/5. számú végzésével kijavított Kfv. II.37.131/2016/4. számú ítélete, a Kecskeméti Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság 4.K.27.366/2015/6. számú ítélete, valamint a BM Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság 57-2/2014/VH. számú határozata és az Alsó-Tisza-vidéki Környezetvédelmi és Természetvédelmi Főfelügyelőség 24217-65-2/2014. számú határozata alap-törvény-ellenességének megállapítását és megsemmisítését.
- [2] 2. Az indítványozó cég termelő tevékenységet végez, melynek során a szennyvíz-elvezetés céljából vízáteremtést tart fenn és üzemeltet. 2013-ban a kibocsátott szennyvíz összetételének vizsgálata során a mé-rési eredmények szerint bizonyos komponensek meghaladták a vízjogi engedélyben megállapított küszöbérté-ket. A határérték feletti koncentrációt kimutató vizsgálati eredmények alapján a szolgáltató szennyvízbírság ki-szabására tett javaslatot az elsőfokú környezetvédelmi hatóságnál (Alsó-Tisza-vidéki Környezetvédelmi és Természetvédelmi Főfelügyelőség), amely 2014. július 28. napján kelt határozatával a felszíni vizek minősége védelmének szabályairól szóló 220/2004. (VII. 21.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Fvr.) 33. § (1) bekezdése alapján 4 752 558 forint csatornabírság megfizetésére kötelezte az indítványozót.
- [3] A másodfokon eljáró BM Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság 2014. október 21. napján kelt határoza-tával a bírság összegét 4 543 672 forintra mérsékelte, de egyebekben az elsőfokú határozatot helybenhagyta. Az indítványozó (aki a hatósági eljárásban az ügyfél, majd a bírósági eljárásban a felperes volt) azon érvét, amely szerint az Fvr. 33. § (1) bekezdése szerinti határidőn túl történt a bírság kiszabása (ami a tárgyévet köve-tő június 30. napja volt), azzal utasította el, hogy ez a határidő nem volt jogvesztő. Ezt a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény (a továbbiakban: Ket.) 94/A. § (2) be-kezdésére alapozta, mivel álláspontja szerint az itt rögzített határidő tekinthető csak jogvesztőnek.

- [4] Keresetlevelében az indítványozó egyéb indokok mellett arra hivatkozott, hogy a Ket. 94/A. § (1)–(3) bekezdéseiben szabályozott szubszidiárius jellegű, általános határidőhöz képest az Fvr. 33. § (1) bekezdésében foglalt határidő speciális, anyagi jogi határidő. A Kecskeméti Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság a csatornabírság összegét 4 516 751 forintra mérsékelte, egyebekben azonban a keresetet elutasította. Indokolása szerint a hatóság határidő-túllépése az ügy érdemére nem hatott ki.
- [5] A felülvizsgálati kérelem nyomán eljáró Kúria a jogerős ítélet felülvizsgálattal támadott részét hatályában fenntartotta. Indokolása szerint a határidő túllépése nem vitatható, ugyanakkor tévesnek ítélte az Fvr. 33. § (1) bekezdésére és a Legfelsőbb Bíróság (Kúria) jogegységi határozataira alapozott felperesi értelmezést. A jogszabály ugyanis nem mondja ki és nem is utal arra a Kúria szerint, hogy az abban foglalt határidő jogvesztő lenne és azt anyagi jogi természetűnek sem lehet tekinteni. Valójában nem a határidő túllépéséről, hanem a hatóság hallgatásáról van szó, amelyhez nem kapcsolódik az elévülés jogkövetkezménye. A Kúria álláspontja szerint azért sem lehet jogvesztőnek tekinteni ezt a határidőt, mert azzal a jogalkotó lemondott volna a bíróság preventív és kártalanítást célzó jellegéről, amivel a közjót ítélte volna jogvesztésre, kiürésítve ezzel a csatornabírság intézményét. A Kúria indokolása továbbá azt is kifejti, hogy nem lehet szó a „büntethetőség” elévüléséről sem, mert azt szintén ki kellett volna mondani a jogszabályban. Mindezek alapján azt vizsgálta meg, hogy a hatóság késlekedése kihatott-e az ügy érdemére és arra a következtetésre jutott, hogy a késedelem nem okozott olyan jogsérelmet, amely a tisztességes ügyintézéshez való jog sérelmét eredményezné, ez ugyanis nem tekinthető olyan súlyú eljárási jogsértésnek, amely a határozatok hatályon kívül helyezését indokolná.
- [6] 3. Az indítványozó alkotmányjogi panaszában arra hivatkozott, hogy a hatósági és bírósági határozatok sértik az Alaptörvény XXIV. cikk (1) bekezdésében foglalt tisztességes eljárásához való jogát, mert a hatóság olyan időpontban hozott szankciót alkalmazó határozatot, amikor arra a jogszabályban meghatározott határidőre tekintettel már nem volt lehetősége. Az indítványozó hivatkozott az Alkotmánybíróság 5/2017. (III. 10.) AB határozatára, annak érvelését teljes egészében hivatkozási alapnak tekintette és utalt rá, hogy jelen ügyben a hatóság és a bíróság által elfoglalt jogi álláspont nincs összhangban az Alkotmánybíróság által megállapított alkotmányos követelménnyel.

II.

- [7] Az Alkotmánybíróság az alábbi alaptörvényi és jogszabályi rendelkezések alapján hozta meg döntését.

- [8] 1. Az Alaptörvény indítvánnyal érintett rendelkezése:

„XXIV. cikk (1) Mindenkinek joga van ahhoz, hogy ügyeit a hatóságok részrehajlás nélkül, tisztességes módon és ésszerű határidőn belül intézzék. A hatóságok törvényben meghatározottak szerint kötelesek döntéseiket indokolni.”

- [9] 2. A Ket. érintett rendelkezése:

„94/A. § [...] (2) Ha jogszabály eltérően nem rendelkezik, nem indítható a jogsértés megállapítására és bírság kiszabására eljárás, ha a jogsértő magatartásnak a bírság kiszabására jogosult hatóság tudomására jutásától számított egy év, vagy az elkövetéstől számított öt év eltelt. Az ötéves határidő kezdő napja a) az a nap, amikor a jogsértő magatartás megvalósul, b) jogellenes állapot fenntartása esetén az a nap, amikor ez az állapot megszűnik.”

- [10] 3. Az Fvr. bírósági ítéletek által elbírált közigazgatási határozat meghozatalakor hatályos rendelkezése:

„33. § (1) A vízvédelmi hatóság a csatornabírságot a szolgáltató bírságjavaslata figyelembevételével, illetve a vízszennyezési bírságot a 2. számú melléklet 1. pontja szerint állapítja meg és a tárgyévet követő év június 30-ig szabja ki.”

III.

- [11] Az alkotmányjogi panasz megalapozott.
- [12] 1. Az Alkotmánybíróságnak mindenekelőtt arról kellett döntenie, hogy az alkotmányjogi panasz befogadható-e. Ennek során vizsgálnia kellett a befogadhatóság mind formai, mind tartalmi feltételeinek érvényesülését. Mindezek alapján az Alkotmánybíróság a következő megállapításokra jutott.
- [13] Az Abtv. 27. §-a szerinti alkotmányjogi panaszt a sérelmezett bírói döntést követő 60 napon belül nyújtották be [Abtv. 30. § (1) bekezdés]. Az indítvány tartalmazza azt a törvényi rendelkezést, amely megállapítja az Alkotmánybíróság hatáskörét az indítvány elbírálására, továbbá amely az indítványozó jogosultságát megalapozza [Abtv. 52. § (1b) bekezdés a) pont]. Az indítvány tartalmazza az Alaptörvényben biztosított jog sérelmének lényegét [Abtv. 52. § (1b) bekezdés b) pont]. Az indítvány tartalmazza az Alkotmánybíróság által az indítványozó szerint vizsgálendő bírói döntést [Abtv. 52. § (1b) bekezdés c) pont]. Az indítvány tartalmazza az Alaptörvény megsértett rendelkezését [Abtv. 52. § (1b) bekezdés d) pont]. Az indítvány tartalmaz indokolást arra nézve, hogy a sérelmezett bírói döntés miért ellentétes az Alaptörvény megjelölt rendelkezésével [Abtv. 52. § (1b) bekezdés e) pont]. Az indítvány tartalmaz kifejezett kérelmet a bírói döntés megsemmisítésére [Abtv. 52. § (1b) bekezdés f) pont].
- [14] Az indítvány megfelel annak a tartalmi feltételnek, mely szerint – az indítványozó állítása alapján – az indítványozó Alaptörvényben biztosított jogának sérelme következett be [Abtv. 27. § a) pont]. Az indítvány megfelel annak a tartalmi feltételnek, mely szerint az indítványozó a jogorvoslati lehetőségeit már kimerítette, vagy jogorvoslati lehetőség nincs számára biztosítva [Abtv. 27. § b) pont]. Az indítványozó jogosultnak tekinthető [Abtv. 51. § (1) bekezdés]. Az indítványozó érintettnek tekinthető [Abtv. 27. §]. Az indítvány felveti annak lehetőségét, hogy a bírói döntést érdemben befolyásoló alaptörvény-ellenesség esete áll fenn, illetve hogy alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdésről van szó [Abtv. 29. §].
- [15] Mindezek alapján az Alkotmánybíróság az alkotmányjogi panaszt érdemben bírálta el.
- [16] 2. Az alkotmányjogi panaszban az indítványozó állítása alátámasztásaként az 5/2017. (III. 10.) AB határozatra (a továbbiakban: Abh.) hivatkozott. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a jelen eljárásban vizsgált ügy valóban azonos ténybeli és jogi megítélés alá esik, amelyre ezért teljes egészében vonatkoztathatóak a hivatkozott Abh. megállapításai.
- [17] 2.1. Az Alkotmánybíróság az Abh.-val megegyezően jelen ügyben is megállapította, hogy a hatósági eljárás méltányosságának, illetve tisztességességének alapvető feltétele, hogy a közigazgatási hatóságok a rájuk irányadó jogszabályi határidőket betartsák. Különösen erősen kell érvényesülnie ennek a követelménynek azokban az esetekben, amikor a közigazgatási hatóság az ügyféllel szemben szankciót állapít meg. A közigazgatási anyagi jogi szankciók jogszabályban történő meghatározása azt a célt szolgálja, hogy a közigazgatási eljárás ügyféli pozíciójában lévő azon jogalanyok, akikkel, illetve amelyekkel szemben a közigazgatási hatóság valamely, az adott ügyfél által elkövetett közigazgatási normasértés miatt hátrányos jogkövetkezményt állapít meg, ne álljanak hosszú, bizonytalan ideig – az anyagi jogi határidőkre vonatkozó, létező jogszabályi rendelkezések ellenére – a velük szemben alkalmazható szankció fenyegetésének félelme alatt. A kiszabásra biztosított speciális – a Ket. egyéves relatív és ötéves abszolút, szubszidiárius jelleggel alkalmazandó határidejétől eltérő – határidő értelme az, hogy a közigazgatási jogviszonyból származó, az ügyfelet, illetve ügyfeleket terhelő kötelezettségek (beleértve a jogsértésért fennálló felelősséget is) ezen idő elteltéig, és csak eddig legyenek a közigazgatási hatóságok által érvényesíthetők. A közigazgatási perekben kialakított, a Legfelsőbb Bíróság (Kúria) Közigazgatási Kollégiumának 1/2011. (V. 9.) KK véleményén alapuló azon bírói gyakorlat, miszerint a közigazgatási anyagi jogi határidők lehetnek „jogvesztő” és „nem jogvesztő”, azaz „elévülési” jellegűek, a polgári jogi bíráskodásban, illetve a polgári anyagi jogi normákban kialakított dogmatikai fogalmak hibás analógia révén való átvitelét jelentik a közigazgatási jogvitákat elbíráló közigazgatási bíráskodásba. A közigazgatási szervnek ugyanis nem joga, hanem hatásköre és illetékessége (és ennek megfelelően lehetősége) van eljárni és eljárása során szankciót alkalmazni. Így a közigazgatási hatóság számára a szankcióalkalmazás lehetőségének elenyészése sem „jogvesztés”, hanem pusztán egy addig fennálló lehetőség megszűnése. A Ket. szubszidiárius jelleggel alkalmazandó anyagi jogi határidejétől eltérő, valamely ágazati közigazgatási jogszabályban nevesített anyagi jogi határidő esetén e határidő elteltét követően a hatóságnak nincs lehetősége szankciót alkalmazni,

különben e határidők léte veszítené el az értelmét. Különösen irányadó ez abban az esetben, ha az ágazati jogszabály nem egyszerűen eltérő határidőt határoz meg (a Ket.-hez képest), hanem pontos, naptári napban meghatározott végső határidőt állapít meg. Ebben az esetben a szubjektív (a hatóság tudomására jutástól számított) és az objektív (a jogsértő cselekménytől számított) határidők közötti különbségtételre, illetve a határidő bármilyen okból bekövetkező túllépésére *ex lege* nincs lehetőség.

- [18] A tisztességes hatósági eljáráshoz való joghoz hozzátartozik annak biztosítása, hogy a közigazgatási hatóságok a rájuk vonatkozó határidőket betartsák, a bíróságok pedig ennek túllépését ne az ügyfél terhére, hanem javára értékeljék. A jogalkotót illeti annak – jogpolitikai és praktikus szempontokat is figyelembe vevő – meghatározása, hogy egy adott közigazgatási határozat meghozatalára mennyi idő elegendő; ennek elbírálása nem alkotmányossági kérdés. Az viszont már alkotmányossági kérdés, hogy a jogalkalmazó szervek a jogalkotó által meghatározott kötelezettségeiket teljesítsék, és ne hozzanak meg olyan döntéseket, amelyekre a jogszabályok szövege szerint nincs lehetőségük. A tisztességes hatósági eljáráshoz való Alaptörvényben biztosított jogból az következik, hogy a közigazgatási hatóságok számára a jogalkotó által meghatározott határozathozatali és szankcióalkalmazási határidő elmulasztásának ódiumát a mulasztó (a jogszabályi kötelezettségüket határidőben nem teljesítő hatóságok), ne pedig az ügyfelek viseljék.
- [19] A fentiekre tekintettel az a bírói értelmezés, mely ezzel szemben a szankcióalkalmazási határidő elmulasztásához – a tételes jogszabályi előírás szerinti határidő letelte után – nem fűzi azt a következményt, hogy az e határidőt túllépő hatóságok szankcióalkalmazási lehetősége elenyészik, vagyis amely szerint a rá vonatkozó anyagi jogi határidőt elmulasztó közigazgatási hatóság pusztán emiatt nem követ el az ügy érdemére kiható jogszabálysértést, az Alaptörvény XXIV. cikk (1) bekezdésével ellentétes.
- [20] 2.2. Ezen Alaptörvényen alapuló elvárásokhoz igazodva mondta ki az Alkotmánybíróság az Abh.-ban, hogy az Fvr. 33. § (1) bekezdése alkalmazásában az Alaptörvény XXIV. cikk (1) bekezdéséből eredő alkotmányos követelmény, hogy az ott meghatározott határidő leteltét követően szankció nem szabható ki. Az Alkotmánybíróság az Abh.-ban azt is megállapította, hogy az adott ügyben a bírói jogértelmezés ellentétes volt az Alaptörvény XXIV. cikk (1) bekezdésével. Tekintettel arra, hogy ez lényegében azonos volt a jelen ügyben vizsgált értelmezéssel, ezért az Alkotmánybíróság az indítvánnyal támadott bírósági, illetőleg hatósági döntések alaptörvény-ellenessége vonatkozásában az Abh.-val azonos következtetésre jutott.
- [21] 3. Mindezekre tekintettel a Kúria Kfv.II.37.131/2016/5. számú végzésével kijavított Kfv.II.37.131/2016/4. számú ítéletébe foglalt, az Fvr. 33. § (1) bekezdésének azon értelmezése, mely szerint a közigazgatási hatóság határozata annak ellenére nem jogellenes, hogy a hatóság a rá irányadó anyagi jogi határidőt túllépve hozott hátrányos jogkövetkezményt megállapító határozatot a panaszossal szemben, alaptörvény-ellenes. Mivel az alaptörvény-ellenes jogértelmezésre már az elsőfokú határozat meghozatala során sor került, amelyet a másodfokú hatóság, majd a közigazgatási és munkaügyi bíróság is helybenhagyott, ezért az Alkotmánybíróság ezeket a döntéseket is alaptörvény-ellenesnek nyilvánította. Mivel mindezek alapján az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a Kúria Kfv.II.37.131/2016/5. számú végzésével kijavított Kfv.II.37.131/2016/4. számú ítélete, a Kecskeméti Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság 4.K.27.366/2015/6. számú ítélete, valamint a BM Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság 57-2/2014/VH számú határozata és az Alsó-Tisza-vidéki Környezetvédelmi és Természetvédelmi Főfelügyelőség 24217-65-2/2014. számú határozata megsértette az Alaptörvény XXIV. cikk (1) bekezdését, ezért e döntéseket az Abtv. 43. § (1) és (4) bekezdése alapján megsemmisítette.

Budapest, 2017. december 12.

Dr. Sulyok Tamás s. k.,
az Alkotmánybíróság elnöke

Dr. Balsai István s. k.,
alkotmánybíró

Dr. Czine Ágnes s. k.,
alkotmánybíró

Dr. Dienes-Oehm Egon s. k.,
alkotmánybíró

Dr. Horváth Attila s. k.,
alkotmánybíró

Dr. Hörcherné dr. Marosi Ildikó s. k.,
alkotmánybíró

Dr. Pokol Béla s. k.,
alkotmánybíró

Dr. Salamon László s. k.,
alkotmánybíró

Dr. Schanda Balázs s. k.,
alkotmánybíró

Dr. Stumpf István s. k.,
alkotmánybíró

Dr. Szabó Marcel s. k.,
előadó alkotmánybíró

Dr. Szívós Mária s. k.,
alkotmánybíró

Dr. Varga Zs. András s. k.,
alkotmánybíró

Dr. Czine Ágnes alkotmánybíró különvéleménye

- [22] Az Abh.-hoz fűzött különvéleményemben foglalt indokok miatt a jelen ügyben sem értek egyet a bírói és a hatósági döntések megsemmisítésével.
- [23] Az adott esetben a Kúria az indítványozónak a felülvizsgálati eljárásban előadott érveit részletesen megvizsgálta, és arra mutatott rá, hogy az indítványozó által hivatkozott „jogvesztés és elévülés fogalmai eltérő tartalmának” az adott esetben jelentősége van. A Kúria álláspontja szerint, ugyanis ha „az Fvr. 33. § (1) bekezdésében megjelölt határidő »jogvesztő« [...]”, akkor azt kell feltételeznünk, hogy a jogalkotó a mulasztás esetén lemondott a szennyezés okán kiszabható szankcióról”. Ebben az esetben a jogalkotó „egyszerre írta fölül a »közjót«, kiüresítve magát a csatornabírság jogintézményét”. Amennyiben pedig azt feltételeznénk, hogy a határidő elmulasztása okán [...] a szankcionálható tevékenység »büntethetősége« elévül, szintén annak jogszabályban való kifejezett megfogalmazásának” hiányát kell megállapítani. A Kúria rámutatott továbbá arra is, hogy az elévülés esetén arról a jogalkotói szándékról van szó, amely nem akarja túl hosszú ideig bizonytalanságban tartani a kötelezettet, és az időmúlásra tekintettel nem tart igényt a kötelezettség teljesítésére. Az adott esetben azonban ez nem állapítható meg, mert a jogalkotó az Fvr. 33. § (1) bekezdéséhez nem fűzött ilyen jogkövetkezményt, és erre jogértelmezéssel sem lehet következtetni. A Kúria hangsúlyozta, hogy az adott ügyben a hatóság késlekedése a Ket. 4. § (1) bekezdésében foglalt tisztességes ügyintézéséhez való jog megsértését veti fel, ezért azt kellett vizsgálni: az elsőfokú hatóság a jogszabályban meghatározott határidőn túl meghozott döntésével olyan jelentős eljárási szabálysértést követett-e el, amely kihat a döntés érdemére. Ennek eredményeként a Kúria megállapította, hogy a hatóság oldaláról fennálló késedelem nem okozott olyan jogsérelmet, amely a tisztességes ügyintézéshez való jog sérelmét eredményezné. A határidő túllépése ugyanis nem nehezítette el, és nem tette lehetetlenné az indítványozó részére a jogszerű magatartásának, vagy a vele szemben szankció alkalmazása törvényi akadályának bizonyítását. A Kúria kiemelte, hogy az indítványozó a felülvizsgálati eljárásban sem tudta igazolni, hogy a hatóság határidő-mulasztása milyen konkrét bizonyítási nehézséget okozott számára, vagy a határidő-mulasztás miképp minősülhet a joghátrányok alól való mentesülés szempontjából hátrányos körülménynek.
- [24] A Kúria hivatkozott indokaira figyelemmel, úgy gondolom, hogy ebben az ügyben is megállapítható: a Kúria döntése és az abban foglalt jogértelmezés az egységesen követett joggyakorlatot tükrözi vissza (pl. Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság 27.K.33.172/2013/2. számú ítélete, a Kúria Kfv.II.37.764/2014/8. számú ítélete). E bírósági gyakorlat alapján „az Fvr. 33. § (1) bekezdése szerinti határidő anyagi jogi, vagyis nem elévülési természetű jogvesztő határidő”. Ennek indoka, hogy azon jogszabályi rendelkezések, amelyek anyagi jogi, elévülési természetű jogvesztő határidőket szabályoznak, a határidő elévülési jellegét külön, kifejezetten előírják. Az Fvr. 33. § (1) bekezdésében nem szerepel sem az, hogy a meghatározott határidőn túl nincs lehetőség a bírság kiszabására, sem az, hogy a bírságot a határidőn túl nem lehet kiszabni, illetőleg olyan rendelkezés sem található ezen jogszabályhely esetében, hogy a bírságolás iránt a hatóság csak a jogszabályban meghatározott határidőn belül intézkedhet. Mindez pedig a bíróságok értelmezése szerint azt jelenti, hogy az Fvr. 33. § (1) bekezdése szerinti határidőt nem lehet olyannak tekinteni, mint amelynek elteltét követően jogszerűen az indítványozóval szemben csatornabírságot ne lehetett volna kiszabni. A bíróságok az adott ügyben is kiemelték, hogy a kifejtettek mellett megállapítható ugyan, hogy az elsőfokú hatóság megsértette az Fvr. 33. § (1) bekezdését, mert határozatát nem hozta meg 2014. június 30-ig, e jogszabálysértés ugyanakkor – a fenti jogértelmezésre tekintettel – nem hatott ki az ügy érdemére.
- [25] Az Alkotmánybíróság a bíróságok jogértelmezésével összefüggésben jellemzően hangsúlyozza, hogy a bírói döntés alaptörvény-ellenességének vizsgálata során tartózkodik attól, hogy a bíróságok felülbírálati jogköréhez tartozó szakjogi vagy kizárólag törvényértelmezési kérdésekben állást foglaljon {3003/2012. (VI. 21.) AB végzés, Indokolás [4]; 3065/2012. (VII. 26.) AB végzés, Indokolás [5]; 3268/2012. (X. 4.) AB végzés, Indokolás [28]; 3391/2012. (XII. 30.) AB végzés, Indokolás [25]; 7/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás [33]}. A jogszabályokat a bíróságok értelmezik, az Alkotmánybíróság csak az értelmezési tartomány alkotmányos kereteit jelölheti ki. Ez a jogkör azonban nem teremthet alapot arra, hogy minden olyan esetben beavatkozzon a bíróságok tevé-

kenységébe, amikor olyan (állítólagos) jogszabálysértő jogalkalmazásra került sor, amely egyéb jogorvoslati eszközzel már nem orvosolható. Sem a jogállamiság elvont elve, sem a tisztességes eljárás alapjoga nem teremthet alapot arra, hogy az Alkotmánybíróság a bírósági szervezet feletti „szuperbíróság” szerepébe lépjen, és hagyományos jogorvoslati fórumként járjon el {3352/2012. (XI. 12.) AB végzés, Indokolás [14]–[15]}.

- [26] Az adott ügyben úgy gondolom, hogy az Alkotmánybíróság a fenti gyakorlatától eltérően a bíróság felülbírálati jogköréhez tartozó szakjogi jogértelmezési kérdésben bírálta felül a támadott ítéleteket meghozó bíróságok jogértelmezését. Ebből következően nem értek egyet a bírói és az azok alapjául szolgáló hatósági döntések megsemmisítésével.

Budapest, 2017. december 12.

Dr. Czine Ágnes s. k.,
alkotmánybíró

Dr. Hörcherné dr. Marosi Ildikó alkotmánybíró különvéleménye

- [27] Nem értek egyet azzal, hogy a határozat rendelkező része – az Abh.-ban foglaltakra hivatkozással – megsemmisítette a vizsgált bírói és hatósági döntéseket. Az Abh.-hoz fűzött különvéleményemben megfogalmazott álláspontomat továbbra is fenntartom. Eszerint a szabályozási környezet és az ahhoz fűzött közel egy évtizedes közigazgatási bírói gyakorlat, valamint a tisztességes hatósági és bírósági eljáráshoz való jog alkotmánybírósági gyakorlata megfelelő alapot biztosított az alkotmányjogi panasz elutasításához.
- [28] Az Abh.-hoz fűzött különvéleménynek a jelen ügyben vizsgált ténybeli alapokhoz igazított, de egészében történő megismétlését tartom indokoltnak.
- [29] Az Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés *d)* pontja felhatalmazza az Alkotmánybíróságot a bírói döntések megsemmisítésére (kasszációs jogkör), emellett azonban az Alaptörvény szintjén rögzíti a bíróságok, a jelen esetben a Kúria és az Alkotmánybíróság közötti „dialogust” is. Az alkotmányossági vizsgálat tehát nem csupán egyirányú joggyakorlat-fejlesztés. A bíróságok közötti „párbeszéd” meggyőződésem szerint a joggyakorlatok egymásra tekintettel történő alakulását, változását, fejlődését is jelenti végső fokon a jogkereső polgárok érdekében.
- [30] 1. Az első fokon eljáró Kecskeméti Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság (a továbbiakban: KMB) és a Kúria az alkotmánybírósági eljárás alapjául szolgáló ítéleteikben megvizsgálta az Fvr. 33. § (1) bekezdését és azonosította annak szabályozásbeli hiányosságait. Jelesül azt, hogy az Fvr. a bírság kiszabására megállapított ugyan dátummal megjelölt határidőt, de nem rendelkezett sem e határidő kezdőidőpontjáról, sem a határidő relatív vagy abszolút jellegéről. A KMB és a Kúria a jogszabályi hiányosságok kapcsán arra az álláspontra helyezkedett, hogy az ügyfél közigazgatási jogsértésért fennálló felelőssége, avagy a jogsértésen alapuló reparációra vonatkozó állami igény időtartamát – a jogállamiság-jogbiztonság elvére tekintettel – a jogalkotónak kell egyértelműen meghatároznia, az nem lehet bírói jogértelmezés tárgya. Ezért az Fvr. 33. § (1) bekezdése szerinti határidőt ügyintézési (eljárási) határidőnek tekintették. A bírság kiszabására nyitva álló anyagi jogi határidőként pedig a perbeli esetben a szubszidiárius jelleggel megalkotott és 2012. február 1-jével hatályos 2004. évi CXL. törvény a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló törvény a (továbbiakban: Ket.) 94/A. § (2) bekezdését alkalmazták. Megállapították továbbá, hogy a rögzített tényállás szerint a hatóság elmulasztotta az Fvr. szerinti ügyintézési (eljárási) határidőt azzal, hogy a szennyezés tényét az önellenőrzés során maga is elismerő indítványozó gazdasági társasággal szemben a hatóság 2014. június 30-a helyett 28 nappal később, 2014. július 28-án szabta ki első fokon. Megállapították ugyanakkor azt is, hogy az indítványozó nem bizonyított a 28 napos késedelemmel összefüggésben általa elszenvedett joghátrányt, de azt sem, hogy a késedelem kihatott volna az ügy érdemi megítélésére.
- [31] 2. A bíróságok ítéleti indokolásának alapját a Legfelsőbb Bíróság 1/2010. (II. 8.) Közigazgatási jogegységi határozatának (a továbbiakban: KJE) a közúti közlekedésről szóló 1988. évi I. törvény (a továbbiakban: Kkt.) – korabeli hatályos – 21. § (4) bekezdéséhez fűzött értelmezése jelentette és nem a többségi határozat indokolásában ismételt felhívott, a Legfelsőbb Bíróság 1/2011. (V. 9.) Közigazgatási Kollégium véleménye. Ismételt meg kell jegyezni, hogy a kollégiumi vélemény nem tartalmaz értelmezést a határidők számításának megítélésére.

A hivatkozott joggyakorlat-egységesítő eszköz 2. pontjában azt elemzi, hogy a fél a közigazgatási szerv határozatának felülvizsgálatát milyen típusú jogszabálysértésre hivatkozással kérheti.

- [32] A Kkt. a közlekedési szabálysértés esetére a bírság kiszabását 60 napon belül írta elő a hatóság számára anélkül, hogy rendelkezett volna a határidő anyagi jogi vagy eljárási jellegéről. A KJE indoklásában visszautalt a Legfelsőbb Bíróság 4/2003. Polgári jogegységi határozatára, amelyben a Legfelsőbb Bíróság a polgári jogi jogviszonyokban a jogvesztés súlyos következményét a jogszabály kifejezett rendelkezése alapján látta csak megállapíthatónak. A KJE ezt a megállapítást alkalmazta a közigazgatási jogviszonyok sajátosságaira tekintettel. A logika mögött az a megfontolandó érv húzódott meg, hogy az időmúláshoz kapcsolódó jogban/kötelezettségben bekövetkező változásokat a jogállamiság-jogbiztonság alkotmányos elvére tekintettel a jogalkotónak kell normatív erővel kimondania, arra nem kerülhet sor egyedi ügyben meghozott bírói döntéssel.
- [33] A KJE ilyen tartalmú jogszabályi rendelkezés hiányában az érintett határidőt ügyintézési határidőnek minősítette, de hangsúlyt helyezett a Ket. tisztességes hatósági eljárásra vonatkozó alapelvének érvényesülésére is. Azaz bizonyos körülmények között az ügyintézési határidő elmulasztását olyan jogsértésként értékelte, amely az ügy érdemére is kiható jellege miatt a perben értékelendő körülmény maradt.
- [34] Megjegyzendő, hogy a Legfelsőbb Bíróság 3/2010. Közigazgatási jogegységi határozatával korlátozta a KJE alkalmazhatóságát, mivel a törvényalkotó – elfogadva a legfőbb bírói fórum jogértelmezését – módosította a Kkt-t és a normativitás szintjén „jogvesztőnek” minősítette a bírság kiszabására nyitva álló határidőt. Így a KJE a 2010. április 1. napját követően kézbesített közigazgatási határozatok bírói felülvizsgálata során okafoyottá vált.
- [35] Utalni kívánok arra a tényre, hogy a jelen esetben a testület által vizsgált kúriai ítélet – egyebekben a rendkívüli jogorvoslatot kezdeményező indítványozó (az alapper felperese) felülvizsgálati kérelmében foglaltakra tekintettel is – részletes indokolást tartalmaz az Fvr. határidőt megállapító rendelkezésének értelmezésére, amelyben érinti a KJE-t és annak jelentőségét. A többségi határozat indokolás nélkül „lépett túl” ezen az alkotmányosan is értékelhető érvkézleten.
- [36] 3. A fentiek szerint tehát megállapítható, hogy a bírói gyakorlat a szankcionálásra jogszabály szerint rendelkezésre álló határidőre a közigazgatási jogsértésért fennálló felelősség időtartamaként, a hatóság oldaláról pedig a reparációra nyitva álló állami igény érvényesítési idejeként tekintett, amelyet a jogbiztonság alkotmányos elvének megfelelően a jogszabálynak kellett pontosan meghatároznia. Precízen megfogalmazott jogszabályi rendelkezés hiányában pedig a bírói gyakorlat visszanyúlt a Ket. 94/A. §-a szerinti szubszidiárius rendelkezéseikhez, már csak azért is, mert a hatályáról szóló rendelkezések között a Ket. saját magát nyilvánította szubszidiáriussá. A jelen eljárás tárgyát képező ügytípus nem szerepel az úgynevezett kivett eljárások között [Ket. 13. § (1) bekezdése], így tehát a Ket. nem egészében, hanem egyes rendelkezéseiben másodlagosan alkalmazandó. Szükséges utalni ezért a Ket. 94/A. § megalkotásának a törvény-előkészítés során felmerült indokaira is. A magam részéről azt vallom, hogy a bírósági jogértelmezője, „[a]»jogot «végül is a bíróságok saját értelmezésük szerint állapítják meg” [38/1993. (VI. 11.) AB határozat, ABH 1993, 256, 262.]. A jog eszerint az, amit a bírói gyakorlat a jogszabályból egyedi jogviták sokaságának rendezésén keresztül, lehetséges egyéb tartalmak mellett, értelmezés útján kibont. Az Alkotmánybíróság hatásköre arra terjed ki, hogy a bírói értelmezés megmarad-e az Alaptörvény keretei között. Ezt a megközelítést, a bírói jogértelmezői autonómiát támogatja a korábbiakhoz képest hatékonyabb, egyben nagyobb felelősséggel járó felhatalmazással az Alaptörvény 28. cikke is.
- [37] Nem kétséges azonban az sem, hogy a bírói jogértelmezést árnyalhatja a kodifikációt megelőző előkészítés során azonosított, a jogalkotás szükségességének okait feltáró miniszteri indokolás. Eszerint a módosítás célja az volt, hogy a „szubjektív” (relatív) és „objektív” (abszolút) határidő bevezetésével a közigazgatási anyagi jogi – és a 60/2009. (V. 28) AB határozatban felügyeleti szankcióként minősített – bírságokkal kapcsolatos hatósági gyakorlatot konszolidálja, ezzel megteremtve az ügyfélbarát közigazgatást. Az érvelés szerint az egyéves relatív és az ötéves abszolút határidő ösztönzőleg hathat a hatóságokra annak érdekében, hogy döntéseiket észszerű időben hozzák meg és az ügyfél minél rövidebb ideig maradjon bizonytalanságban a jogsértésért fennálló felelőssége időtartamát illetően.
- [38] 4. Szükségesnek tartottam volna mindemellett megvizsgálni azt a környezetvédelmi szabályozási környezetet is, amelybe az Fvr. illeszkedett. A Kúria „A közigazgatási bírság” címmel 2014-ben létrehozott és 2015-ben lezárt joggyakorlat-elemzése feltárta a kérdéses joganyagot és arra a megállapításra jutott, hogy lényegében minden, a területen szabályozó törvény és kormányrendelet alkalmazott a jogsértés esetére előírt bírság kisza-

bására időkorlátot állító relatív és abszolút határidőket (http://www.kuriabirosag.hu/sites/default/files/joggyak/a_kozigazgatasi_birsagok_vizsgalati_targykorben_joggyakorlat-elemzo_csoport_osszefoglalo_velemenye.pdf). Annak elmaradása esetére a joggyakorlat-elemző csoport által elfogadott összefoglaló vélemény nem hagyott kétséget afelől, hogy a perben a bíróságnak a Ket. – anyagi joginak tekintett – 94/A. § (2) bekezdését kell számon kérnie a hatóságokon. Ez a gyakorlat érhető tetten az alkotmánybírósági eljárás alapját képező bírói döntésben is.

- [39] A perben alkalmazott Fvr. – 31–36. §-ai, azon belül a 33. § (1) bekezdése a felelősségi idő meghatározásakor elmulasztotta minősíteni a dátummal megjelölt határidő jogi karakterét, amelyet a bírói gyakorlat az 1–2. pontban kifejtetteknek megfelelően, következetesen ügyintézési, azaz eljárási határidőnek minősített, és ezért az anyagi jogi bírság kiszabására a Ket. 94/A. §-a szerinti anyagi jogi határidőket kérte számon a hatóságon.
- [40] 5. Az Alkotmánybíróság eddigi gyakorlatában a tisztességes eljáráshoz való jogot nem önmagában, hanem a hatósági és a bírósági eljárásokkal szembeni elvárásként ismerte el. Az Alaptörvény XXIV. cikk (1) és XXVIII. cikk (1) bekezdései nem kétségesen eljárási természetű alapjogokat ismernek el, amelyeknek elvi alapja közös: az alapjog genezisének mindkét esetben az eljárás egészének minőségében lehet megragadni. Az Alkotmánybíróság által 7/2013. (III. 1.) AB határozatában (Indokolás [29]) alkalmazhatónak ítélt 6/1998. (III. 11.) AB határozata értelmében a tisztességes eljáráshoz való jog „[...] olyan minőség, amelyet az eljárás egészének és körülményeinek figyelembe vételével lehet csupán megítélni. Ezért egyes részletek hiánya ellenére éppúgy, mint az összes részletszabály betartása dacára lehet az eljárás méltánytalan vagy igazságtalan, avagy nem tisztességes” [ABH 1998, 91, 95.]. A testület az alapjogot a korlátozhatóság oldaláról abszolútnak minősítette, tekintettel arra, hogy az önmaga is minősítés eredménye. Mindazonáltal azonban a tisztességes eljáráshoz való jog egyes részelei tekintetében a korlátozhatóság lehetőségét megállapította a testület, azért az egyes részjogosultságok korlátozhatóságát a szükségesség-arányosság kritériumrendszerében vizsgálta [17/2015. (VI. 15.) AB határozat, Indokolás [103]–[109]].
- [41] Ahhoz, hogy egy hatósági eljárás absztrakt rendje „fairnek” – a magyar fordításban pejoratív tartalmat hordozó fordulattal: „tisztességesnek” – legyen tekinthető, számtalan eljárási mozzanat együttes és helyes megfogalmazása szükséges. A szabályozásnak olyan eljárási elemekre, garanciákra kell tekintettel lennie, kitérnie, amelyek elsődleges funkciója – a hatósági (közigazgatási) eljárásra fókuszálva – a közigazgatási hatóság hatalmi pozíciójának ellensúlyozása, a kötelezettség és felelősség fennálltának tisztázhatósága, a jog megállapíthatósága, a kötelezettség kikényszerítése, az adatok igazolhatósága (stb.). A részletszabályok együttes értékelése és érvényesülése garantálja elvileg a hatósági eljárás méltányosságát, igazságosságát és azt, hogy az eljárás révén érvényre juthat a közigazgatási jog és az abban megfogalmazott célok. Figyelemmel a „fair” eljáráshoz való jog abszolút jellegére, az alapjogi jogsérelemnek olyan súlyúnak kell lennie, amely kizárja a fentiekben összefoglalt célok érvényesülését. Avagy olyan részjogosultság megsértését kell megállapítani, amelyet a jogszabály szükségtelenül vagy aránytalanul korlátozott.
- [42] A konkrét eljárások akkor méltányosak, „tisztességesek”, ha a közigazgatási szerv hatáskörgyakorlása révén összességében érvényesíti a garanciális szabályozási elemeket. A testület eddigi gyakorlatában a tisztességes (hatósági) eljáráshoz való jog érvényesülésének megítélését tartalmi vizsgálathoz kötötte: elemezte az alapjog állított sérelmére vezető jogszabályi környezetet, a szabályozás célját és a konkrét ügy tényállását, majd pedig abból vont le következtetéseket az adott esetre nézve megállapítható alapjogsérelemre [19/2015. (VI. 15.) AB határozat, 17/2015. (VI. 5.) AB határozat, 3174/2014. (VI. 18) AB határozat]. A hivatkozott panaszeljárásokban a tisztességes hatósági eljáráshoz való jog sérelmére az vezetett, hogy az ügyfél jogérvényesítése időben, vagy a hatóság eljárási cselekményeinek előreláthatósága tekintetében akadályozott, kiszámíthatatlan, bizonytalan volt.
- [43] 6. A két, Alaptörvényben elismert eljárási alapjog közötti alapvető különbség az, hogy annak kötelezettje két különböző állami szerv: az első esetben ez a hatóság, a másodikban pedig a bíróság. Az Alkotmánybíróság elmúlt években folytatott gyakorlata szerint egyértelmű, hogy a hatósági eljárás jogszerűségét felülvizsgáló bíróság döntése a XXVIII. cikk (1) bekezdésébe ütközik akkor, ha figyelmen kívül hagyja a méltánytalan, igazságtalan, azaz nem tisztességes hatósági eljárásban történeteket.
- [44] A testület által megítélt ügyben a 3. pontban idézett érvek és a 4. pontban részletezett szabályozási környezet azt mutatták, hogy a környezetvédelemmel összefüggő jogsértések esetében a hangsúly a felelősség megállapíthatóságán volt. Ez a jogértelmezés van összhangban az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdésében, valamint

XXI. cikk (1) bekezdésében foglalt alkotmányos értékekkel és állami kötelezettséggel. Az Fvr. 33. § (1) bekezdése hiányos szabályozásának egységes bírói értelmezése ezt a szabályozási célt szolgálta, különösen abban az esetben, amikor az ügyfélnek (a szennyező, azaz az alkotmánybíróági eljárás indítványozója) a folyamatos adatszolgáltatási kötelezettsége révén tudatában kellett lennie jogsértő magatartásának, és alappal számíthatott a bírságkiszabásban megnyilvánuló szankcióra.

- [45] Mindazonáltal az időmúlás értékelése az egyik lehetséges összetevője a méltányos hatósági (közigazgatási) eljárásnak. Ugyanakkor önmagában a hatósági (közigazgatási) eljárás gyorsasága nem lehet az eljárás megítélésének, értékelésének kizárólagos és feltétlen érvényesülést kívánó eleme. Különösen akkor nem, ha van olyan jogszabály – mint a jelen esetben a Ket. 94/A. §-a –, amely kiszámíthatóan és előreláthatóan időbeli keretek közé szorította a hatósági (közigazgatási) eljárást, annak a hatóság az eljárás során megfelelt, valamint az ügyfél jogérvényesítésének az időmúlás nem képezte akadályát.
- [46] Más megítélés alá esik az a helyzet, amikor jogszabály nem köti konkrét időbeli korlátok közé a hatóság eljárási cselekményeit. Ilyen esetben a kiszámíthatóság, az előreláthatóság hiánya, az ügyfél bizonytalan jogérvényesítése fokozottan szükségessé teheti a méltányos, „tiszteességes” eljárás garanciáinak vizsgálatát. Ezért előtérbe kell lépjen a XXIV. cikk (1) bekezdésének az ésszerű határidőn belüli ügyintézés követelménye, amely azonban a jelenlegitől eltérő vizsgálódást tesz szükségessé.
- [47] Az Alkotmánybíróság által vizsgált peres eljárásban a bírságkiszabásra nyitva álló időtartamot részben az Fvr., részben a Ket. 94/A. § (2) bekezdése szorította időkorlátok közé, utóbbi törvényi rendelkezés kifejezetten azzal a céllal, hogy az ügyfél előre tisztában legyen az elkövetett közigazgatási jogsértésért fennálló felelősségének relatív és abszolút időhatáraival. A vizsgált ügyben tehát az eljárás absztrakt rendje méltányos volt abban az értelemben, hogy a környezetkárosításban megnyilvánuló jogsértésért helytállni köteles ügyfél előre tisztában lehetett felelőssége időbeli kérdéseivel. A kiszámíthatóságot biztosította továbbá az is, hogy a környezetvédelmi joganyag bírságkiszabási gyakorlatához igazolhatóan egységes bírói jogértelmezés társult: a bíróságok a hulladék-törvény, a természetvédelmi, a levegőtisztasági, a zaj- és rezgésvédelmi, valamint a felszíni vizek szennyezése kapcsán egységesen értelmezték a bírságkiszabására nyitva álló határidők jogi karakterét és számítását, a törvényi és rendeleti szintű jogszabályok egymáshoz való viszonyát.
- [48] Megjegyzendő továbbá az is, hogy a bíróság vizsgált ítéletét mindenre kiterjedően, így a kialakult bírói gyakorlatra utalva, valamint a határidőt tartalmazó rendelkezések egymáshoz való viszonyát illetően is kellően megindekolta. Ezért álláspontom szerint a bírságkiszabásra nyitva álló időtartam hosszát a hiányosan megfogalmazott jogszabályi rendelkezés bírói értelmezésén nem lehetett volna számon kérni. Másképpen megfogalmazva: az Fvr. 33. § (1) bekezdésének hiányosságait a Ket. rendelkezéseinek fényében értelmező bírói gyakorlat összességében nem tette a hatósági eljárást alapjog-sértővé, méltánytalanná, „tiszteességtelenné”. Amennyiben ugyanis az egyéves relatív, avagy az ötéves abszolút határidő Ket.-ben megfogalmazott időtartama hosszánál fogva az Alaptörvény XXIV. cikk (1) bekezdése szerinti alapjogi jogsérelmet okoz(ott) a konkrét hatósági eljárásban, úgy a törvényi rendelkezésnek, avagy az Fvr. hiányosan megfogalmazott 33. § (1) bekezdésének alkotmányossági kontrollját kellett volna elvégezni.
- [49] Végül utalni kell arra is, hogy a per adatai szerint a 2013. évre vonatkozó csatornabírságot – figyelemmel az Fvr. 33. § (1) bekezdésére – az alperesi hatóságnak 2014. június 30-áig kellett volna kiszabnia, amire a jelen esetben 28 nappal később, 2014. július 28-án, jogerősen 2014. október 21-én került sor. A szabályozás és a bírói gyakorlat kiszámíthatósága, valamint a hatósági késedelem időtartama folytán az indítványozónak (felperesnek) abszolút értelemben sem kellett hosszú ideig „félelemben lennie” az elkövetett vízszennyezés reparálására szolgáló bírság kiszabásáig.
- [50] Álláspontom szerint tehát a többségi döntés nem alkalmazta az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdéséhez kimunkált alkotmányossági tesztet. Emellett összességében nem mérlegelte megfelelően a perben felülvizsgált hatósági eljárás kiegyensúlyozottságát, mivel a bírságkiszabásra irányuló eljárás hossza nem volt jogsértő és nem volt olyan súlyú kérdés, amely kizárva a szabályozás céljának megvalósulását, az eljárást egészében alapjog-sértővé tette volna. Helyesen hivatkozott tehát a Kúria a megsemmisített ítéleti indokolásában arra, hogy az Fvr.-beli bírság kiszabására nyitva álló határidő „jogvesztő” jellegének kimondásával a közigazgatási szankció „[...] elvesztette preventív és kártalanítást célzó jellegét, jogvesztésre ítélte a „közjót”, kiüresítve magát a csatornabírság jogintézményét” (lásd a kúriai ítélet indokolásának [15] pontját). Az indítványozónak nem kellett helytállnia a környezetszennyezésért.
- [51] Mindezen indokok alapján álláspontom szerint az alkotmányjogi panaszt az Alkotmánybírósnak el kellett volna utasítania.

Budapest, 2017. december 12.

Dr. Hörcherné dr. Marosi Ildikó s. k.,
alkotmánybíró

[52] A különvéleményhez csatlakozom.

Budapest, 2017. december 12.

Dr. Dienes-Oehm Egon s. k.,
alkotmánybíró

[53] A különvéleményhez csatlakozom.

Budapest, 2017. december 12.

Dr. Stumpf István s. k.,
alkotmánybíró

Alkotmánybírósági ügyszám: IV/1201/2017.

• • •